

Yûsuf u Züleyhâ Mesnevilerinde Rüyaların Amaç ve İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme*

ÜLKÜ AKÇAY**
ENİS TOMBUL***

Purpose and Functions of Dreams in Yusuf u
Züleyha Masnavis

Ö Z E T

Rüyanın, antik medeniyetlerden beri günlük hayat, kutsal metinler, edebiyat gibi farklı sahalarda çeşitli amaç ve işlevleri olmuştur. Rüya, genelde gayb bilgisine erişmede bir araç olarak görülüp ona belli bir kutsiyet atfedilegelmiştir. Yusuf peygamberin peygamberliğinin rüyayla başlaması ve rüya tabir ilmiyle teçhiz edilmesinin, bu kutsiyeti pekiştirdiği düşünülebilir. Rüya motifinin özellikle Yusuf u Züleyha mesnevilerinde tahkiyede sıkça başvurulan, çeşitli amaç ve işlevleri olan bir öge olduğu görülmektedir. Süle Fakih, Şeyyad Hamza, Darîr, Garîb, Hamdî, Hatâyî, Kemalpaşazade, Taşlıcalı Yahya ve Gubârî'nin bu çalışmada incelenen mesnevilerinde bu amaç ve işlevlerin gelecekten haber verme ve harekete geçirme, şimdiki zaman bilgisi verme, âşık etme, müşkülün halli/öğüt verme olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Dreams had various purpose and functions in different fields such as daily life, holy books and literature, starting from the ancient civilizations. They have been usually seen as media to reach to the knowledge of the unknown and hence a certain sacredness has been credited to dreams. Prophet Joseph's initiation to the prophecy through a dream and his being endowed with dream interpretation ability can be seen as the components that enhance dream's sacredness. Dream, as a motif, especially can be observed as a frequently used element with various purpose and functions in the narration of Yusuf u Züleyha masnavis. We have distinguished these purpose and functions as to give the knowledge of the future and to trigger the character for a certain action, to give the knowledge of the present, to make the character fall in love with someone, to overcome a difficult situation/to give advice to the character, in the masnavis of Süle Fakih, Şeyyad Hamza, Darîr, Garîb, Hamdî, Hatâyî, Kemalpaşazade, Taşlıcalı Yahya and Gubârî that we have gone through for this paper.

ANAHTAR KELİMELE R

Yûsuf u Züleyhâ, mesnevi, rüya, motif.

KEYWORDS

Yûsuf u Züleyhâ, masnavi, dream, motif.

* Makalenin Geliş Tarihi: 22.01.2018 / Kabul Tarihi: 20.02.2018

** Araş. Gör., Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (akcayulku@gmail.com).

*** Doktora Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (enistombul@gmail.com).

Giriş

Kur'an'ın 12. sûresi olan Yûsuf Sûresi'nde Hz. Yûsuf'un hayatı boyunca yaşadığı sıkıntılar ve bunlara sabrederek nasıl kurtuluşa erdiği anlatılır. Sûrenin 3. ayetinde bu hikâye "ahsenü'l-kasâs" yani "hikâyelerin en güzeli" olarak nitelenir. Yaratılanların en güzeli olan Yûsuf'un ve O'na olan aşkıyla dillere destan olan Züleyhâ'nın bu en güzel hikâyesi Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında çeşitli yazarlar tarafından defalarca kaleme alınmıştır (Çakır 2005: 75). Hikâyenin Arap edebiyatındaki ilk örneği, Gazâlî tarafından verilmiş; Ebû Hafs Sirâcüddin, Molla Mu'înî-i Cüveynî, Şeyh İsmail Ebû Hadrâ et-Telebentî, Tâcüddin Ebû Bekr Et-Tûsî, Ebû'l Ferec Cemâlüddin gibi yazarlarca tekrar tekrar yazılmış, sûrenin tefsirleri yapılmıştır (Muş 2000: 41-46). Fars edebiyatında ise en eski Yûsuf u Züleyhâ eseri –tartışmalı olarak– Firdevsî'ye nisbet edilir (Kurtuluş 2013: 41). Mesûd-ı Kûmî, Şu'le-i Gulpâyigânî, Cevherî-yi Tebrîzî, Şihâb-ı Tûrşîzî de Fars edebiyatının önemli Yûsuf u Züleyhâ yazarlarından (Kurtuluş 2013: 41). Fakat şüphesiz ki Fars şairlerinden Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı kendisinden sonra Türk edebiyatında yazılan Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerini oldukça etkileyen bir eser olmuştur.

Türk edebiyatında bilinen ilk *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi Yesevî derişlerinden Ali tarafından yazılmıştır (Koncu 2013: 39). Hikâye Süle Fakih, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darîr, Garîb, Nahîfî, Hamdullah Hamdî, Hatâyî, Şerîfî, Kemalpaşazade, Taşlıcalı Yahya, Gubârî, Bursalı Hevâî Mustafa, Rif'atî Abdülhay, Tâîb, Âteşzâde Mehmed İzzet Paşa gibi şairler tarafından yüzyıllar boyunca yeniden kaleme alınmıştır (Koncu 2013: 40).

Bu çalışmada Tevrat ve Kur'an'daki kıssalardan yola çıkılarak yazılmış olan ve rüyanın geniş yer kapladığı *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri rüya kavramı ve işlevleri bakımından ele alınacaktır. Makalede değerlendirmeye alınan *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevilerinin yazarları; Süle Fakih, Şeyyad Hamza, Darîr, Garîb, Hamdî, Hatâyî, Kemalpaşazade, Taşlıcalı Yahya ve Gubârî'dir.

"Görme, bakış" anlamındaki "ru'yet" kelimesinden türeyen rüya, sözlükte uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü anlamına

gelir. Rüya kavramı, antik medeniyetlerden beri günlük hayat, kutsal metinler, edebiyat gibi farklı sahalarda çeşitli amaç ve işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Farklı kültürlerde çeşitli şekillerde tanımlanan rüya, örneğin Mısırlılarda tanrılardan gelen bir mesaj, Çinlilerde ölülerin ruhlarla haberleşme aracı, Yunanlılardaysa ruhun vücudu terk edip tanrıları ziyaret ettiği bir vasıta olarak algılanmıştır (Günay 1986: 95-96).

Bazen bilgi, bazen gelecekte yaşanacaklarla ilgili ipucu kaynağı, bazen de geçmişte yaşanan bazı hadiselerin, duygu ve düşüncelerin bilinçaltından ortaya çıkışı olarak görülen rüyanın (Hadislerle İslam 2011: I/468), Ebû Hüreyre'den aktarılan bir hadiste rüya hakkında şöyle buyrulur: *"Rüya üç çeşittir: Birincisi Allah'tan bir müjde olan salih rüyadır. İkincisi şeytandan kaynaklanan üzücü rüyadır. Üçüncüsü ise kişinin yaşadıklarından bazılarının rüyasına yansımadır* (Hadislerle İslam 2011: I/463)" Hz. Peygamber'in bu sınıflandırmasından yola çıkılarak rüyalar rahmânî, şeytânî ve nefsânî olarak isimlendirilmiştir (Hadislerle İslam 2011: I/468).

İslam dini akaidinde peygamber rüyalarına önem verilmiş; bunların rahmânî rüyalardan olduğu ve gayb âleminden, dolayısıyla Tanrı'dan emir veya haberler taşıdığı düşünülmüştür. Hz. Muhammed'e ilk vahiy gelmeden önce onun uzun bir rüya sürecinden geçtiği, vahiy kanalının bir nevi rüya yoluyla açıldığı bilinmektedir. Kur'an'da "Andolsun ki Allah, peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. (...)" buyrulmuştur (Saffât Sûresi Ayet: 102). Ebû Hüreyre'nin aktardığı bir hadiste de rüyanın nübüvvetten bir cüz olduğu ve peygamberlikten cüz olan bir şeyin yalan olamayacağı belirtilmiştir.¹ *Fusûsu'l-Hikem*'in "Yûsuf" fassında rüya, vahyin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Buna göre "[h]ayal mertebesi [Allah'ın] ilgisine mazhar olan [Peygamber] için ilahi vahyin başlangıcıdır (Demirli 2006: 104)."² Daha sonra Hz. Ayşe'nin şu sözüne yer verilir: *"Allah'ın peygamberine gelen ilk vahiy, doğru rüyaydı. Gördüğü her*

¹ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: 'Zaman yaklaşınca, mü'minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen mü'minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.' Buharî'nin rivayetinde şu ziyade var: 'Peygamberlikten cüz olan şey yalan olamaz.'" Buharî, Ta'bir 26; Müslim, Rüya 8, (2263); Tirmizî, Rüya 1, (2271); Ebû Dâvud, Edeb 96, (5019)

² Köşeli parantezler –ilki hariç– metnin kendisindedir.

rüya, tıpkı sabah aydınlığı gibi çıkardı." Altı aylık bu rüya süresinden sonra Hz. Peygamber'e vahiy getiren melek gelmiştir (Demirli 2006: 104).

Rüyanın, her şeyden önce peygamber rüyalarının, kutsallığının ve taşıdığı önemin bir işareti de Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'un ikisinin de rüya tabiri ilmiyle teşhiz edilmesidir. Tabir ilminin İslam âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri tanımını Bülent Akot, tezinde şöyle aktarır: "*Tabir, rüyada görülenlerin delalet ettiği manayı ortaya çıkarmak için, hissi müşteriye yansıyan görüntülerin lehi mahfuzdaki karşılıklarına geçmektir* (Akot 2005: 16)." Fakat her rüya tabir edilemez. Hüseyin Avni Yüksel, *Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya* isimli kitabında İbn Haldun'un tabir üzerine olan şu yorumunu iletir: "*Rüyada görülen şeylerin şekil ve suretlerinin birbirine benzemesiyle tabire muhtaç olan rüyaların melekten, karışık rüyaların ise şeytandan olup yalan ve batıl olduğunu söyler* (Yüksel 1996: 136)."

Hz. Yûsuf bu ilme Cebrail aracılığıyla, zindandayken eriştirilir ve bu ilim sayesinde dünyada sultanlık elde eder. Birçok mesnevide Hz. Yûsuf'un yaptığı rüya tabirlerinin doğru çıkması sonucu zindandakilerin imana gelmesi ve onun peygamberliğini tescil etmeleri de bu ilmin kutsiyeti çerçevesinde değerlendirilebilir.

Hz. İbrahim'in, peygamber rüyalarına bir örnek olarak sayabileceğimiz rüyasında da İbrahim, oğlunu kurban ettiğini görmüş ve rüyasını gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmüştür. İslam dininde önemli bir yer tutan kurban hadisesinin çıkış noktası bu rüyadır.³

Kur'an'da yer alan Yûsuf kıssasında da her şey Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyayla başlar. Kardeşlerinin hasedine, Yûsuf'un babasından ve vatanından ayrılarak olgunluk serüveninin ve dolayısıyla hikâyesinin başlamasına sebep olan bu rüyadır. Hz. Yûsuf'un peygamber olacağı ve etrafındakilerin ona secde edeceği, babasınca tabir edilen ilk rüyasında belli olur. Kutsal kitaplarda da geçen bu rüyanın bir peygamberlik müjdesi taşıdığını; rüyanın böyle bir mesajı barındıracak kadar önemsendiğini, peygamberin kutsiyetini perçinlediğini, pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Yûsuf'un hikâyesi ilk olarak Tevrat'ta görülür. Yûsuf, rüyasında

³ "Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, 'Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?' dedi. O da, 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi." Kur'an, Saffât Sûresi: 37/102.

kardeşleriyle tarlada demet bağladığını ve kendi demetinin ansızın kalkıp dikildiğini görür. Kardeşlerinin demetleriye çevresinde toplanıp Yûsuf'un demeti önünde eğilirler.⁴ İkinci rüyada ise Yûsuf on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür.⁵ Tevrat'taki, Yûsuf'un ilk rüyası Kur'an'da olmamakla beraber ikinci rüyası Kur'an'da aynı şekilde tekrar eder.⁶ Tevrat'ta Yûsuf'un rüyasını dinleyen Yakûb rüyayı, Yûsuf'un onların hepsine üstün geleceği şeklinde yorumlar ve Yûsuf'u azarlar.⁷ Kur'an'daysa Yakûb sadece Yûsuf'u bu rüyayı kardeşlerine anlatmaması yolunda uyarmakla yetinir.⁸

Yukarıda isimleri zikredilen, incelemeye aldığımız mesnevîlerde rüyanın; gelecekte haber verme ve harekete geçirme, şimdiki zaman bilgisi verme, âşık etme, müşkülün halli/öğüt verme gibi işlevleri olduğu görülmüştür.

Gelecekte Haber Verme

Rüyaların, bu mesnevîlerde görülen en belirgin işlevi, gelecekte haber vermesidir. Eski kültürlerden beri insan ruhunun rüyadayken bu dünyanın kayıtlarından kurtulup gelecek bilgisinin ve her türlü bilginin mevcut olduğu bir âleme gidip ruhlarla iletişim kurduğuna inanılmıştır. Mutasavvıflar, uykuyu beden maddi bağlarından kurtulduğu, gayb âlemiyle iletişime geçtiği bir kanal olarak tarif etmişlerdir. Necmüddin Kübra, uykudaki hikmeti şöyle açıklar: *“Kişi uyanık olduğu müddetçe ruh, bedende hapsedilmiş bir hâldedir. Kişi uyuyunca kudsî ruh da aslî vatanına, le-dünnî ve ilâhî kaynağına gider. Gayb ve manâ âlemini tanımanın, ruhlarla*

⁴ “Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizinkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler.” Tevrat: 37/7.

⁵ “Yusuf bir düş daha görüp kardeşlerine anlattı. ‘Dinleyin, bir düş daha gördüm’ dedi, ‘Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler.’ Tevrat: 37/9.

⁶ “Hani Yûsuf babasına, ‘Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı’ demişti.” Kur’an, Yûsuf Sûresi: 12/4.

⁷ “Yusuf babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca, babası onu azarladı: ‘Ne biçim düş bu?’ dedi, ‘Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz yani?’” Tevrat: 37/10.

⁸ “Babası, şöyle dedi: ‘Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kururlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.’” Kur’an, Yûsuf Sûresi: 12/5.

mülâki olmanın verdiği huzurla dinlenir. Melekût âlemine gittiği zaman, orasını şahadet âlemindeki misâlleriyle görür. Rüya tabir etmenin sırrı da budur (Kara: 1996: 89)."

Marifetnâme'nin "Az Uyumanın Faydaları" bahsinde uykunun sır ve faydaları ele alınırken de rüyaya değinilmiştir. Buna göre uykunun birinci faydası ruhun kendi vatanına gidip öteki ruhlarla görüşerek huzur bulması, ikinci faydası da ulvi rûhun "akl-ı evvelden bazı sırlara muttali" olmasıdır. Rûh, "berzâh âleminde mahbus olduyrsa da, ondan vasıta ile çok mânâlar elde etmiştir ki, âlem-i şahadette olan misalleriyle vuzûh bulmuştur (Meyan 2011: 623)."

Erzurumlu İbrahim Hakkı, bahsin devamında rüya tabirinin sırrını şöyle açıklar: "[G]eçmiş işleri ikaz ve gelecek hâlleri müjdeleme sâdik rüyâ ile ma'lûm olmuştur. Uyuyanın rûhu, berzâhtan geçip, akl-ı külle mukabil gelince, vasıtasız olarak müşâhede edip, ilhamlar almıştır. Uykusu, uyanıklığı gibi olup, murakabe ile mükâşefe denizine dalmıştır (Meyan 2011: 624)."

Üzerinde çalışılan mesnevilerden Kemalpaşazade'nin eserinin dışındaki diğer metinlerin hepsinde ilk rüya, dini metinlerde de bahsedilen Hz. Yûsuf'un rüyasıdır. Yukarıda da geçen bu rüyada on bir yıldız, ay ve güneşin kendisine secde ettiğini gören Hz. Yûsuf'a peygamberliğin müjdelendiğini Hz. Yakûb bu rüya dolayısıyla anlar ve hikâye bu rüya sebebiyle Hz. Yûsuf'un başına geleceklerden bahisle şekillenir. Zira Hz. Yûsuf bu rüyayı gördüğü için kardeşleri tarafından kiskanılacak, bu sebeple kuyuya atılacak ve başına gelecek diğer her şeyin ilk sebebi bu rüya olacaktır. Söz konusu mesnevilerde bu rüya şu şekillerde geçer:

Bir gice yatur-iken ol düş görer
İrte tırur anı Ya'kûb'a sorar

Eydür ey baba yatardum bu gice
Bir 'aceb düş görürem işit nice

Eydivir ta'bîrini anuñ baña
Eydeyüm ol gördüğüm düşü saña

Gördüm ay u güneş on bir yulduz
Secde kıllurlar kâmusı baña düz (ŞH: b. 21-24)

Gördi on bir yıldız ile ay (u) gün
Secde kıldı Yûsuf'a iy zü-fünûn (D: b. 98)

Anuñ için düşünde ol dilber
Gördi on bir nücûm u şems ü kamer

Bende gibi ederler aña sücûd
Göricek anı ol laţîf vücûd (HH: s. 69)

Ger ola tevfiķ Tangrı'dan güşâd
Söze bünyâd idelüm ey üstâd

Anı kim kıldı қаşaş hük-m-i haber
Bir gice düş gördi bu Yûsuf meger

Gördi on bir yıldız ile ay u gün
Secde kıldı Yûsuf ey reh-nimûn

Таñла babasına eydür düşüni
Bildî Yûsuf'uñ Ya'қub işini

Bildi düşünde ki sultân olısar
İl vilâyet aña fermân olısar

On bir yıldız gördüm gökden iner
Қуш gibi her biri öñüme қonar

Anı gördüm ayıla güneş geldiler
Ayağumda cümle secde kıldılar

İmdi bunuñ ta'bîrini göresüñ
Ta'bîrini nicedür hem yoyasuñ

Ya'қub anda yoydı Yûsuf düşüni
Ne ola ne olmaya hem işini

İtdi Yûsuf 'ömrüñ uzun olısar
Devleti çok saña yol bol viriser

Yâ oğul görklü olıсарdur düşün
Pâdişâhlık getürür işbu düşün

Beg olasuñ şāh olasuñ ‘ākibet
Hem imāmmü’l-ķavm şāhib-ma’rifet

Döndi Ya’ķüb Yūsuf’a eydür cānum
Ey gözüm nūrı ciger-güşem benüm

Bir vaşıyyet iderem dutğıl anı
Dutarısañ soñra añasın beni

Ehlüñe bu düşüñi söylemegil
Kendü cānuña cefā eylemegil

Söyleriseñ şeytānı şād idesüñ
Cümle işlerüñi berbād idesüñ

Ol on bir yılduz ki saña geldiler
Öñüñde cümle secde kıldılar

Seni bir arada sultān kılalar
Ol ķarındaşlaruñ ķul olalar (SF: b. 153-170)

Hatâyî’nin mesnevisindeyse Yūsuf’un ilk rüyasında kardeşlerinin asalarını yere dikmeleri, Tevrat’taki demet rüyasını hatırlatmaktadır. Bu rüyayı yine gök cisimlerinin olduğu rüya takip eder:

Soñra andan gördi Yūsuf bu düşi
Ol özin gördi hem on bir ķardaşı

Ellerinde cümle gördi bunlaruñ
Bir ‘aşā var her birinde onlaruñ

Soñra ķardaşlar ‘aşāsın aldılar
Ellerinden cümle yire şaldılar

Tikdiler Yūsuf ‘aşāsın bir yire
Bitdi dağuldı budağı her yire

Hem gine yaprağlayub göge çıkar
Çün ki Hālķ tikdi anı kim yıķar

Her butağda geldi ķuş ķondı aña
Yūsuf anı görüben ķaldı daña

Beyle ün şalub o kuşlar sâz idi
Her biri yüz nev'ile âvâz idi

Yine Yûsuf gördi taht-ı sultânı
Üste koydılar çıkarub hem anı

Geldi gün ay yılduzuñ on bircesi
Secde kıldılar Yûsuf'a kâmusı

Uyğudan durdı görüb bu düşleri
Ya'küb'a virdi haber bu işleri

Ya'küb eydür sen olasañ pâdişâh
Ola on bir kardaşuñ fermân-ı şâh

Gördüğüñ yılduzlar on bir kardaşuñ
Anlar için gizlegil sen bu düşün

Bu sözi kim söyledüñ Yûsuf baña
Çaşd ider kardaşlaruñ duysa saña

Ya'kübüñ ol demde oldu görñli şâd
Oldı görñli hem anuñ gamdan âzâd

Duydı bir 'avrat nâ-gâh bu sözleri
Didi oğlanlar işitdi özleri (H: b. 26-40)

Taşlıcalı Yahya ve Gubârî'nin mesnevilerindeyse Yûsuf'un bilinen rüyası kısaca yer bulur:

Ya'kübü Yûsuf eyledi şâd
Didi bir gün aña ey pîr-i irşâd

Bu gice on bir encüm mihr ile mâh
Sücüd itdi baña seyrümde nâgâh (TY: b. 624-625)

Hasede bir daği sebep ey yâr
Gördi h'âbında ol kamer ruhsâr

Mihr ü mâh ile on bir ahter-i pāk
Kendüye secde eyledi bî-bāk (Gb: b. 212-213)

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer noktaysa Yûsuf'un bu rüyayı nerede, ne şekilde gördüğüdür. Çünkü bu rüya diğerlerinde Yûsuf'tan babasına söylem olarak aktarılırken Garîb ve Kemalpaşazade'de Hz. Yakûb, Yûsuf'un rüyasına şahit olur, çünkü o an Yûsuf, babasının dizinde uyumaktadır. Böyle bir kurgunun oluşturulmasının sebebi, Yûsuf bahsolunan rüyayı görürken Hz. Yakûb'un onu izlemesini sağlayarak, rüyanın okuyucudaki inandırıcılık etkisinin artırılmak istenmesidir diyebiliriz. Bu mesnevilerde söz konusu beyitler şu şekildedir:

Bir gün otururdu Ya'kûb gündüzün
Yatdı Yûsuf düşdi Ya'ûb'uhn dizin

Başını kodı dizi üstine uyur
Uyur-iken Yûsuf anda düş görür

Bakar-ıdı Ya'kûb anuñ yüzine
Söylenürdi kulağ urğıl sözine

Yûsuf'uhn hüsni gibi var mı ola
Ay-ıla gün buña beñzer mi ola

Bunu dirken Yûsuf uyandı bakar
Söyledi Ya'ûb'a odlara yağar

Didi ay gün nicesi beñzer buña
Şimdi secde kıldı ikisi baña

Dağı on bir yıldız-ıla geldiler
Secde idüb baña tâbi' oldılar

İdivirgil düşümüñ ta'bîrini
Diyyirgil bunlaruñ her birini (G: b.156-163)

Meger bir gice Yûsuf halvetinde
Yatur-ıdı atasınuñ katında

[...]

Didi düşümde gördüm bir 'aceb hâl
Ki vaşfında anuñ 'âcizdür aḥvâl

Görürken mihr-ile mâhı münevver
Dağı bunlaruñ-ıla on bir ağıter

Baňa ta'zîm idüb bî-ğadd ü gâyet
Öñümde secde eylerler tamâmet

Düşin Yûsuf kılub ta'bîr rüşen
Didi Ya'kûb anuñ ta'bîri rüşen

Velî bu sırrı zinhâr itme izhâr
Ki izhârında sırruñ çok zarar var (K: b. 3085-3096)

Hamdî ve Garîb'de olmak üzere Yûsuf, gelecekte haber veren başka bir rüyasında yakın bir zamanda öleceğini öğrenir:

Girdi mihrâba bir gice halvet
İde Mevlâ'ya tâ 'ubüdiyyet

Çeşmine geldi h'vâb-ı bî-ğaflet
İtdi seyrân 'âlem-i gaybet

Pederi oldı mâderiyle 'ayân
Yüzleri güyiyâ meh-i tâbân

Didiler Yûsuf'a ki ey ferzend
Cân hümâsına ten nice ola bend

Tâb giriftâr it anı âb u gile
Uçur anı cihân-ı cân u dile

Hasretüz vaşlına mekânuna gel
Murğ-ı cennetsin âşiyânuna gel

Çünkü Yûsuf uyandı h'vâbından
Sinesi doldı şevk-ı tâbından (HH: s. 430-431)

Vardı Yûsuf yine tahta oturur
Uyur-iken ol gice bir düş görür

Didiler 'ömrüñ tamâm oldı senüñ
Şimdiden girü bize döngil yüzüñ

Çün uyandı uykuğan emr eyledi
Getürüb oğlanlarını söyledi (G: b. 2887-2889)

Gelecekteñ haber veren bu çeşit rüyalara bir başka örnek ise Hz. Yakûb'un rüyasıdır. Yalnızca Kemalpaşazade ve Darîr'de olmayan bu rüyada Yakûb, Yûsuf'u bir kurdun kaptığını görür. Her ne kadar hikâyenin kendisinde Yûsuf'u kurt kapmasa da, Yakûb, oğullarının ona söyleyeceği yalan bir kurguyu dahi rüyasında görebilmektedir:

Ya'kûb eydür diñleñüz uşbu sözi
Düşüm ol[d]ur görürem on bir çozi

Güder-iken kızılarum tağılır
Arasında körpe kızum kurd alır (ŞH: b. 46-47)

Bir düşüm oldu yakında korğaram
Añduđumça ol düşümden ürkerem

Düşde gördüm-ki kızular güderin
On iki kızıyı sürüp giderin

Bir bölük kurt çıka geldi añsızın
Aldılar bir körpe kızum añsızın

Ardına düşdüm buları kıvarın
Şöyle yitem diyübeni iverin

Diñleñ ol kırtlar kızumu n'itdiler
Yir yarıldı getürüben atdılar

Ol yarıđuñ içine gitdi kızum
Kırdı üç gün dağı bu durur sözüm

Şoñra vardum çıkmış anda bulmadum
Kañcaru gitdüğini hiç bilmedüm

Şöyle korğum var benüm dimeñ baña
Hâlümü size didüm öñdin soña

Ana ata kızılar āvāresi
Hiç oñulmaz yüreginde yāresi

Gice gündüz kızu diyü ifîler
İñlemekdür dertlünüñ çâresi

Fürkat odına yanubdur nice kez
Derdimend[d]ür derdinüñ bî-çâresi

Ayruluğ derdi yürekde yâredür
Hiç bulunmaz derdinüñ bîmâresi

İy ğarîb bil başa yazılan gelür
Şabr kılmakdur bil anuñ çâresi

Râzî olmadı Yûsuf'ı virmege
Anlara koşubanı göndürmege

Didiler kim ey baba bu biz şücâ'
Kurt nice gele bize ide şudâ'

Ejdehâ ise biz anı tutaruz
Kaçar-ısa biz yiterüz tutaruz

Didi Ya'kûb korkduğum düşüm-dürür
Gice gündüz katı teşvîşim-dürür (G: b. 221-237)

H'âbda görmüş idi bir yüce dâğ
Kullede kendi pür-fürûğ-ı ferâğ

Yûsuf'ı gördi ka'r-ı vâdîde
Oynar iken şafâ vü şâdîde

On kadar kurt ana yapışdılar
Şanasuñ loğmadur қапışdılar

Kaşd ider kendi ol araya gele
Yûsuf'ı anlaruñ elinden ala

Feth olunmadı çün der-i dermân
Yer yarıldı vü Yûsuf oldu nihân (HH: s. 74-75)

Gice Ya'kûb düşde görmüşdi anı
Ortaya şalmış idi kurtlar anı

Nice ki cehd itdi kırtara anı
Çāre bulmadı aña yandı cānı

Yūsuf'ı bir kırt götürdi gitdi dir
Özgesi yirlü yirinde dutdı dir

Ƙurt kaçarken ögine geldi dere
Yūsuf ağzından düşüb yatdı yire

Ol zamānda kırt ādem yimez idi
Bu sözi anlar dahı dimez idi (H: b. 55-59)

Gezerken şāyed ol serv-i kabā-pūş
Amansız yırtıcı kırdı ola tüş

Bu idi kırdı añduğına hikmet
Düşin görmüşdi ol kân-ı başiret
[...]

Ana dermāna eylerken tevaqquf
Yarıldı yer yüzi ğayb oldu Yūsuf
...

Bir oğlancuğ didi ey hāzret-i pīr
Yesir itdi 'asīrūñ emr-i taqdīr

İşitdüm Yūsuf'ıñ Mısr'a beg olmuş
Güzellikde ezeldiden yeg olmuş (TY: b. 673-674, 678 - b. 2626-2627)

Ƙurddan hāvfına bu idi sebab
Ƙorqulu hāb görmüşidi o şeb

Almışidi düşünde Yūsuf'ı kırd
Hāvfdan olmuşidi gözleri dürd (Gb: b. 290-291)

Düşde gördüm on iki kızu gezer
Yazılarda otlayuban çok gezer

Ol arada bir bölük kırtlar gelür
Aradan bir körpe kızuyı alır

Nice kim ardına düşdüm bulmadum
 ancaru varduğını hîç bilmedüm

Hem düşümden oraram hem Tanrı'dan
 Tanrı buyurmadı oynamak neden (SF: b. 228-231)

Rüyasında gelecekte vuku bulacak bir olayın bilgisini edinme, sadece peygamberlerle sınırlı olmayıp bütün insanların yaşayabileceği bir deneyim olarak da görülmüştür. Söz gelimi, Züleyhâ bir rüyasında, Yûsuf, kervanla Mısır'a varmak üzereyken güneşin Mısır'a düştüğünü ve halkın güneşe üşüşüğünü görür. O günün sabahı da Yûsuf Mısır'a varır ve Züleyhâ onu tanır:

Mâlik ol dem Mısır'a yeten günde dir
 Zela bir düş gördi hem ol demde dir

Gördi ki ol Mısır'a bir gün düşdi hem
 Mısır'ıñ ehli ol gün üste üşdi hem

Gördiler kârvân gelür bir nür ile
 Geldi Mısır'a ara mâlik hür ile

Mısır içinde merd ü zen ru urdılar
 Ol cemâle cümle hayrân aldılar

Didiler mâlik perî midür uluñ
 Didi âdemdür âdem-zâde bilüñ

Eşiginde yığna oldu sulanuñ
 Badı köşkten yüzine Zela anuñ

Tandı Yûsuf ki düşde gördüğün
 Bu Yûsuf'dur uş gelüp yetdi bu gün (H: b. 292-298)

Yine gelecekte gerçekleşecek olayların rüyada görülmesine, Şeyyat Hamza, Garîb ve Hamdî'deki bezirgân rüyaları örnek verilebilir. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp satacak kişi olan Mâlik, rüyasında kendisini bir kuyunun yanında görür ve burada Mâlik'in üzerine inciler yağar. Hatâyî ve Süle Fakih'te ise Mâlik, koynuna güneşin girdiğini görür. Hamdî'de bu rüya Mâlik henüz çocukken ona gördürülmektedir, bu durum da rüyanın gelecekte haber verme işlevini daha net bir şekilde gözler önüne serer:

İmdi diñleñ vireyüm size haber
Bir bezergān vardı Mışır'da meger

Bir gice yatur-iken ol düş görür
Anı ға'bir bilene varur şorar

Ken'an illerinde gördüm dir özüm
'Ād kuyusunda görürem kend'özüm

Görürem iner güneş gökden yire
Dür yağar ışık düşer kamu yire (ŞH: b. 165-168)

Var-ıdı bir Mālik ol ibni toğar
Mışır içinde olur-ıdı hem ol er

Yatur-iken bir gice ol düş görür
Kim gezerek Ken'an iline varur

Gökden inüp gün yeñine girdi hem
Çıkuban birez öñinde tırdı hem

Şoñra gökden üstine dürler yağar
Devşürüben şanduğa anı koyar

'Ād kazduğı kuyu yanında ol
Gördi düşün kendi anda bildi ol (G: b. 523-527)

Rāviler dir ki tıfl iken bu güyā
Bir gice gördi bir 'aceb rü'yā

Gördi Ken'an diyārına irmiş
Yeñine anda bir güneş girmiş

Çün yeñinden ider cihāna zuhūr
Ādemī şekl olur öninde bu nūr

Ba'd-ezān gördi kim bir ebr-i sepīd
Ġaybdan oldı başı üzre bedīd

Şaçar üstine dürr-i sulţānī
Ders ider dürce degşirüb anı (HH: s. 131)

Yûsuf'ı şatun alan tâcir dağı
Anda bir düş gördi diñle ey ağı

Gördi ol düşinde gökden gün gelür
Çoyunna girüb anuñ bir dem kalur

Geldi ta'birciye şabâh ol didi
Beyle düş gördüm anı yorğıl didi

Çün mu'abbir didi Şeddâd çâhınuñ
Bil içinde kul bulasısen anuñ

Durdu tâcir yola düşdi kul bula
Tâ ki Şeddâd çâhına ol dem gele (H: b. 184-188)

Ol bâzırgân uyurıdı bir gice
Bir 'acâyib düş görür idem nice

Sevinüben uykıudan çuru gelür
Bâzâra gelür bir ta'birci bulur

Bir mu'abbir varıdı anda ulu
Zâhid ü 'âbid hem yüzi şulu

Geldi oturdu mu'abbir katına
Düşüni söyledi anuñ yanına

Didi ey şehrumüzüñ bîgânesi
Cümle 'âlem fâzıllar bir dânesi

Düş gördüm anı ta'bır eylegil
Görklü ta'bır eyleyüben söylegil

Ol mu'abbir itdi nicedür düşüñ
Söyle işidem giderem teşvîşüñ

Mâlik eydür işid imdi ne direm
İşbu gice dün buçuğı yaturam

'Ad kazduğı kıyu katında ben
Yürüridüm uyumuşdı bu beden

Görürem güneş felekden tîz iner
 Kuş gibi başumuñ üstine konar

Gelür ol güneş yaşamdan tîz girür
 Bir sâ'at koynum içinde eglenür

Tururiken yine yaşamdan çıkar
 Karşumda turuban yüzüme bakar

Yine toğduğı yire çıkar bayık
 Şöyle gösterdi düşümde ol Hâlık

Görürem yine gökden dür yağar
 Hiç bulut yok üstüme güneş toğar

Çevre yanum dürrile mercân tolar
 La'l-i yâkût muraşsa' hem inciler

Direrem etegüme taldururam
 Ol kıyu katında bir dem yürürem

Ol mu'abbir eydür iki altunı
 Baña vir kim sevündürem seni

İki altun virdüm ol mu'abbire
 Kim düşüñ ta'bîrini eyidüvire

Didi ol kim dürr-i mercânlar yağar
 Ya güneş kim anda üstüñe toğar

Ol arada bir kıl elüñe gire
 Ne kim isterseñ Çalab saña vire

Ol kıl ucuz giriserdür elüñe
 Kademinden berekât var mâluña

Anuñ ucından iyü devlet gele
 Mâl u ni'met evlerüñ küllî tola

İşbu devlet saña Ken'an'dan gele
 Anda varğıl anda turgıl anda güle (SF: b. 520-542)

Şeyyat Hamza, Darîr ve Garîb’de Yûsuf’la kaderleri kesişen Kudüs beyi, Tun şehrinde bir halayık ve Farsak şehrinin padişahının da hayatlarını değiştiren olaylar gördükleri rüyalarla başlamıştır. Yûsuf’un, gördüğü rüya sebebiyle kaderinin değişmesi veya işlemeye başlaması, sanki mesnevinin öteki kahramanlarının kaderlerine de modellik etmiş; Yûsuf’un bu model rüyası adeta mesnevi yazarlarınca çoğaltılmıştır.

Şeyyat Hamza’nın mesnevisinde, rüyasında Yûsuf’un kendisine “beni karşılamaya gel” dediği kişi bu emri yerine getirince onun güzelliği karşısında aklı başından gider. Yûsuf ve Kudüs beyi putların yanına giderler, putlar “Allah birdir ve Yûsuf O’nun peygamberidir” diyerek yere düşer. Rüya mesnevîde şu şekilde anılmıştır:

Bir begi vardı anuñ buta tıpar
Dün [ü] gün Tañrı diyü anı öper

Düşde gördi ol Yûsuf peygâmberi
Söyler aña karşı çık tez gel beri

Ol melik oyanur uyıhudan turur
Ata biner Yûsuf’a karşı varur (ŞH: b. 270-272)

Garîb’in mesnevisinde Yûsuf’un Mâlik’in kervanıyla birlikte Mısır’a varmadan önce uğradığı Farsak şehrinin padişahı, şehrine bir sultan geleceğinden ve onu karşılayıp misafir etmesi gerektiğinden, gördüğü düşle haberdar olur:

Gitdi andan Farsak eline varur
Pâdişâhı uyur-iken düş görür

Didiler tur şehrüñe sultân gelür
Nür-ı İbrâhîm ol Ken’an gelür

Karşula kondur ziyâfet eylegil
‘İzzet-ile aña gökçek söylegil (G: b. 722-724)

Süle Fakih’in mesnevisinde ise kâfir şehrin Mâliki Yûsuf’un şehrine geldiğini rüyasında öğrenmektedir:

Ol şehriñ içinde bir mâlik olur
Ol gice yaturiken bir düş görür

Düş içinde bir kişi söyler aña
Nice yatarsan döşekden dursaña

Devlet ü beşâret olsun cânuña
Nür-ı İbrâhîm irişdi şaruña (SF: b. 750-752)

Yakûb ve Yûsuf'un rüyalarından başka, bütün mesnevilerde saki ve ekmekçi, rüyaları tabire muhtaç da olsa, başlarına gelecekleri görür. Rüyasında üç salkım üzümün suyunu sıkıp şaha içiren sakinin rüyası Yûsuf tarafından kurtuluş, başında ekmek taşırken kuşların ekmekleri alıp götürdüğü sofracının rüyası ise felaket olarak yorumlanır. Bu rüyalar sonrası saki serbest kalır, sofracı ise idam edilir:

İtdi ey server 'aceb düş görmişem
Uyuriken anuñ için durmuşam

Geldüm uş katuña yorgıl düşüm
Ta'bîr eyle kim nîte ola işüm

Yûsuf eydür it düşüñi göreyim
Aña lâyıq ta'bîrin hoş yorayım

Kim düşüñ ilminde yavlaq kâdirem
Ol olur ben ne ki ta'bîr iderem

Şarâb-dâr eydür kim üç şalkım üzüm
Elüme girdi işit kim bu sözüm

Anı bir kadeh içine sıkaram
İledüb sulţân eline şunaram

Didi Yûsuf düşüñüz ta'bîrini
İdeyim yirlü yirince ben anı

İşbu zindândan çıkasın girü
Pâdişâh katında olasın eyü

...

Geldi ḥabbâz eydür işit ben daḥı
Görmüşem düş ta'bir eyle ey saḥî

Yûsuf eydür nice oldı vaşf-ı ḥâl
Düşüñi ta'bir ideyüm ben muḥâl

İtdi gördüm bişmiş etmek bir sele
Başuma götürmüşem diñle hele

Hem havâdan dürlü kuşlar geldiler
Etmegi kamu başumdan aldılar

Yûsuf eydür ideyüm düşüñ saña
Ta'birini kalmasun göñlüñ baña

İşit imdi bu düşüñ ta'birini
Boğazuñdan aşalar yarın seni (SF: b. 2086-2093- b. 2099-2104)

Ḥ^von-sâlâr u sâķî yatur bir gice
Düş görürler her biri işit nice

Bir 'aceb düş görür ol sâķî i yâr
Üç ulu şalkum üzüm alur sıkar

Bir kadeḥüñ içine anı kıyar
Ḥocasına içürür şöyle ki var

Ḥ^von-sâlâr daḥı görür kim üç tenür
Yapar etmek başı üzre götürür (ŞH: b. 625-628)

Sâķî eydür gördüm üç şalkım üzüm
Şıkdum anı şışeye budur sözüm

Şundum anı padişâha nüş ider
Ta'bir eyle kaygu göñlümden gider

...

Didi gördüm bişmiş etmek bir sele
Başum üstüne götürmüşem bile

Hem hevâdan dürlü kuşlar indiler
Etmegi kamu başumdan aldılar (D: b. 822-823 - b. 830-831)

Geldi şerbetçi Yūsuf'a söyledi
Yā Yūsuf düş görmişem ben de didi

Bir altun taş ile üç şalkım üzüm
Aluram ben elüme diñle sözüm

Şıkub ol salkımı şerbet iderem
İletüb sulţāna içdi n'iderem

...

Vardı etmekçi de aña söyledi
Görmüşem düş dañı yā Yūsuf didi

Ben de üç tennür etmek bişürem
Tepsi-le başuma alub götürem

Sulţāna alub giderken ben anı
Geldi kuşlar yidi başumdan bunı (G: b. 1586-1588 - b. 1592-1594)

Bir gece anda hāb gördiler
Uyanub dilde tāb gördiler

Birinüñ gördüğü beşir-i necāt
Birinüñ muħbiri nefir-i memāt (HH: s. 363)

Pes ki şerbet-dār didi gördüm ey mäh
Ben yine koydum şarābı içdi şāh

Şofracı eydür ki ben gördüm a cān
Bir şabağ etmek başumda ey cevān

Geldi kuşlar gök yüzinden yetdiler
Her biri etmek aluben gitdiler (H: b. 596-598)

Şehüñ maħremlerinden iki ādem
Birinüñ adı Eşkem biri Ebķam

[...]

Gelürler Yūsuf'a ol 'āli dirler
Ne kim düş gördiler taķrır iderler

Birez dem baħr-i fikre ıaldı Yûsuf
Ta'accüb kıldı başın şaldı Yûsuf

Ne hâl olacağın bunlara bildi
Düşin ol veçh-ile ta'bîr kıldı (G: b. 6962-6979)

Birinüñ düşi âsar-ı selâmet
Birinüñ bâis-i қаħr u melâmet

Birini şâh-ı 'âlem kıldı serdâr
Biri dâr-ı fenâda oldu ber-dâr (TY: b. 4254-4255)

Son olarak, Mısır şahu Melik Reyyan'ın gördüğü yedi kıtlık ve yedi bol-
luk yılı olarak Yûsuf tarafından tabir edilen rüya da gelecekten haber verme
işlevi taşıyan rüyalardandır. Bu rüyayla kıtlığa karşı önlemler alınmış ve
Mısır kıtlık zamanında çevresine buğday verecek hâle getirilmiştir:

İmdi diñle ol Melik Reyyan işin
Nice düş görüb nice yordı düşün

Düşü içinde yidi şığır görür
Kamu semiz şöyle nâzük yürür

Yine görür yidi dağı arucağ
Yir semizleri tükedür dolucağ

Yidi sünbül yaş buğday yidi kıru
Uçdılar gök yüzine görünmeyü (ŞH: b. 705-708)

Bir gece kim düşde gördi pâdişâh
Nîl ırmağı kırumuş kıldı âh

Gördü yidi semüz öküz bir yana
Yidi aruğ dağı ne eydem sana

Geldi ol aruğ semizleri yidi
Eyle gördüm diyü Reyyan söyledi

Yine gördüm yidi buğday yidi baş
Hoş görilüb yitmiş olmuş cümle baş (D: b. 935-938)

Sultān eydür yidi şıgır görürem
Bunlaruñ üstine binüb yürürem

Bu gice gördi düşünde pādişāh
Nīlūñ ırmağı kurumış kıldı āh

Gey semüz şıgırlardı her biri
Şu şıgırından büyükidi iri

Yidisi dağı baña karşı turur
Yine baqar gözlerüm anı görür

Yidi şıgır dağı arık irişür
Ol semüz şıgırlar içine girür

Ol semüz şıgırları anlar yidi
Şöyle kim yirinde zerre komadı

Uçdı bunlar kuş gibi göge çıkar
Mısr halkı dirilmiş aña baqar

Ben dağı taña kaluram tururam
Yine düş içinde anı görürem

Yidi yaş buğday dağı yidi kıru
Uçdı anlar dağı göge yukaru (SF: b. 2473-2482)

Bu yidi buğday kökinden yidi kıru baş dağı
Bitdi andan dānesi yoq başı aq pak ey ağı

Uzadı çıkdı bular başa berāber oldılar
Kıru başlar yaş başa yapışbanı turdılar

Ne dānesin kodılar ne başını hep şordılar
Ne yeşerdi ne toq oldı kırudılar gördiler

Dāne tutmadı gögermedi aq oluban turur
Ol ikisinden bozartdı cümle anlar da turur

Bilüñ arıq semizi yidi kıru yaş başları
Baña ta'bīr idivirüñ nedür işbu düşleri (G: b. 1716-1729)

Bir gece şeh̄r-yâr-ı Mısr meger
Gör̄di nâ-gâh düşün̄de yedi baqar

Semirmiş her baqar ş̄u resme eger
Çeker olsañ kılmı yağı tamar

Gör̄di yedi aruq şıgır dañi şâh
Ol yedi bu yediye yedi çü gâh

Gör̄di hem yedi tâze her hüşe
Câna lezzet virür dile tüşe

Hem yedi hüşk-i hüşeler bitdi
Ol yediye dolaşdı hüşk itdi (HH: s. 365)

Didi gör̄düm ben bu gice bir düşi
Ey yârânlar ta'bîr idüñ bu işi

Nîl deñizin beyle gör̄düm bu gice
Cümle batdı ol yire diñle nice

Yeddi semüz şıgır ol yirden çıkar
Yeddi aruq hem dañı andan a yâr

Ol deñiz batduğı yirden uş bular
Çıkuban geldi ögümde durdılar

Soñra yeddi kök şıgır aruqları
Başuben yidi biri birin varı

Eyle yidi anlar anı kim diye
Kim gör̄übdür şıgır şıgır yiyer

Yeddi sünbül kıru buğda hem yiyer
Yeddi اوش dañı hem gör̄düm diye

Qurular varur يوشا kurudur
Ta'bîr eyle gör̄dügüm düşler budur

Soñra göge çekdiler يوشا dir
Ne 'aceb düşdür yoruñ bu düşi dir (H: b. 711-714)

Şebistānında sulţān gice ħalvet
İderken bir iki yār-ile 'işret

Şunar sāğar eline sākī-i ħ'āb
İder nergislerin ol bāde sīr-āb

Buĥār-ı bāde çün gözine taldı
Gözi sīr-āb-ı nergis-veş süzüldi

Gülistān-ı mişāli kıldı seyrān
Reyāhin-i ħayāle kaldı ħayrān

Görür eţrāf-ı Mısr'ıñ cennet olmuş
Ki Nil'üñ cūyı Kevşer şuyı olmuş

Kenār-ı Nīl'i tıtmış sebze düpdüz
Gögüs germiş ü otlar iki öküz

Ne öküz her biri bir pile beñzer
Zemīn-peymā zamān-rev küh-peyker

Görüb zūrın iñiler çarĥ-ı gerdün
Olur ağızında burç-ı sünbüle un

Birin bulsaydı dihķān-ı zamāne
İderdi cüft gāv-ı āsmāne

Semirmiş her biri yağ-ıla talmuş
Her öküz yağdan bir tağ olmuş

Siñekler yimemege gözi yağın
Meges-rān eylemiş iki kulağın

Baķub öküzleri seyrān iderken
Kenār-ı Nīl'i seyr idüb giderken

Görür kim Nīl'üñ ırmağı soğuldu
Güneş-tek çeşmesi bī-āb oldu

Ķurudı şuyı kaldı rüd-ı bī-sūd
Çü nīl ü āsmān u rüd şeh-rüd

İçer kum u kayır şuyın kıtur güm
Olur cüyuñ içi cāy-ı teyemmüm

Çıkar yidi öküz Nîl'üñ dibinden
Kişi yidmege yigrenür ipinden

Başında biñ belâ şadrında şad renc
Muşavver üstüh'ân şan pîl-i şafranc

Şayıur karnunuñ var üstüh'ânı
Kurulmuş her biri miñnet kemānı

Düşerse üstine ger sâye-i ebr
Yıkılır ol yüke itmez bile şabr

Bakınca çevre ol arık öküzler
Semiz öküzleri görür de özler

Yağın varurları kuvvet bulurlar
Başarlar anları kuvvetlenürler

Helāk idüb derisin çāk iderler
İçüb kanın derisin hāk iderler

Sıklarlar sebze gibi üstüh'ânın
Kıomazlar zerrece yirde nişânın

Bu hâlet hayretindeyken şehensâh
Görinür yidi buğday başı nâ-gâh

Ne biçmiş dās-ı gerdün gerdenini
Ne dihkân-ı cihân döğmiş tenini

Dağı gün yakmamış gül gibi tâze
Boyı beñzer nihâl-i ser-firâze

Başında vü elinde tuğ u nîze
Teni zağm-ıla olmuş rîze rîze

Bakarken bu yidi başa şehensâh
Görür kim yidi dağı bitdi nâ-gâh

İçinde dānesi yok katı solmuş
Şusuzlıktan şararmış huşk olmuş

Ayağ üzre duramaz meste beñzer
Şararmış benzi gāyet haste beñzer

Bu yidi tāze başa ol yidi huşk
Tolaşub kendi gibi eyledi huşk

Düşinden heybet alub şāh uyandı
Bu düş teşvīşi cānında boyandı

Gözinden uyku gitdi fikre taldı
Şabāh olunca cānı kılca kaldı (K: b. 7024-7056)

Uyurken ‘ālem-i ma’nāda ol şāh
Yedi gāv-ı semīni gördi nāgāh

Ol arada yedi baş gāv-ı lāğar
Şitāb ile gelüb kaldurdılar ser

Belerdüb gözini açdı femini
Yidi cümle yedi gāv-ı semīni

[...]

Yedi kıt’a qurı hūşe bitürdi
Yedi ter hūşeyi bir bir yitürdi (TY: b. 4280-4282, 4284)

Gördi sultān düşünde yedi baqar
Yidisi daħi ferbiħ ü bihter

Gördi yidi baqar daħi lāğar
Anı yidi bu yidi ser-tā-ser

Gördi hem yidi tāze sünbüleler
Munṭazam hep çü nazm-ı pür-gevher

Gördi hem yidi sünbüle yābis
Cāme-i hūşgi her biri lābis

Bu yedi ol yediye tolaşdı
Yābis itdi nice ki ulaşdı (Gb: b. 1725-1729)

Şimdiki Zaman Bilgisi Verme

Gelecektek haber verme işlevinin yanında, Taşlıcalı Yahya'nın mesnevisine özgü olmak üzere, şimdiki zaman bilgisinin de rüya aracılığıyla verildiği görülür. Hz. Yakûb, rüyasında gördüğü küçük bir çocuktan, Yûsuf'un Mısır azizi olduğunu öğrenir:

Bir oğlancuğ didi ey hâzret-i pîr
Yesîr itdi 'asîrûñ emr-i taqdîr

İşitdüm Yûsuf' uñ Mısr'a beg olmuş
Güzellikde ezeldiden yeg olmuş (TY: b. 2626-2627)

Âşık Etme

Yûsuf u Züleyhâ mesnevîlerinde rüyanın bir diğer işlevi âşık etmedir. Bu mesnevîlerde Züleyhâ, Yûsuf'u rüyasında görüp âşık olur. Darîr'e özgü olmak üzere, Züleyhâ dışında birinin de Yûsuf'u rüyasında görerek âşık olduğuna rastlarız. Bazı mesnevîlerde Yûsuf'u rüyasında bir defa gören Züleyhâ bazılarında üç defa, Hatâyî'deyse iki defa görür. Züleyhâ ilk görüşünde Yûsuf'a âşık olur ve diğer rüyalarında onun kim olduğunu öğrenmeye çalışır.

Yûsuf'un Mısır azizi olduğunu son rüyada öğrendikten sonra Züleyhâ'nın kaderi bu rüya vesilesiyle belirlenmiş olur. Onun, rüyasında gördüğü kişi olduğunu hayal ederek Mısır aziziyle evlenen Züleyhâ, Mısır'a vardığında azizin, rüyasında âşık olduğu adam olmadığını anlar. Bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayan Züleyhâ, Yûsuf'u köle pazarında görene kadar mutsuz bir hayat sürer.

Şeyyat Hamza'nın mesnevisinde üç yıl art arda Yûsuf'u rüyasında gören Züleyhâ ona âşık olur ve aşkıdan deliye döner. İlk iki rüyasında sadece Yûsuf'un suretini görür ve hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamazken üçüncü rüyasında onun Mısır azizi olduğunu öğrenir. Züleyhâ Yûsuf'a olan aşkını babasına söyler ve babasının kendisini Mısır aziziyle evlendirmesini ister:

Kızı Zelîhâ düşde gördi bir şurat
Yûsuf' uñdı düşde gördi ol şurat

‘Âşık olur bir nazarda şurata
‘Âşık olan nice uyuya yata

Beñzi şarardı dün ü gün ağlayu
Atası şorar aña n’olduñ diyü

Zeliḥâ eydür düşde gördüm bir şurat
Gerek öldür beni gerek oda at

‘Âşık oldum bakıcağ ol şurata
Bilmezem kandaluğın anuñ ata

Atas’ eydür kandaluğın bil anuñ
Seni virem aña avına cânuñ

Çün Zeliḥâ irdi yıluñ başına
Yine geldi o Zeliḥâ düşine

Uş benem eyitdi sen açğıl gözüñ
Ayrığa bırakmagil sen kend’özüñ

Uyḥusunda şöyle görür sevinür
Oyanur bilmez anı kim kãdadur

Âh ider artar anuñ ‘ışkı odı
Artuğ olur ağlamağı feryadı

Atası delürdi dir bağlañ elin
Sözi azdı bilimez kendü ḥâlin

Zeliḥâ eydür uşluyam sensüñ delü
‘Âşık olan del’ mi ey uşdan alu

Üçüncü yıl yine gördi şurata
Kanda olursuñ dir ü şorar kaḫı

Şurat eydür ol benem Mışır ‘Azîzi
İster-iseñ Mışır’a gel görgil bizi (ŞH: b. 328-342)

Darîr’de Züleyhâ, Yûsuf’u rüyasında bir kere görür ve ona âşık olur:

Düşde gördi bir gice ol bâ-kemâl
Kudret-i yezdân bir oğlan cemâl

‘Âşık oldu göñlin aña bağladı
‘Işk oduyla cigerini tağladı
Şordı aña kanda olursuñ nigâr
Eytdi beni isteyen Mısra irür (d: b. 315-317)

Garîb’de Züleyhâ’nın Yûsuf’a âşık olması birer yıl arayla gördüğü üç rüya sonrasında gerçekleşir. Züleyhâ ilk rüyasında yalnızca Yûsuf’un surretini görerek ona âşık olur:

Zelha bir gün atasınuñ dizine
Kodı başın uyku geldi gözine
Yatur-iken uykuda bir düş görür
Geldi bir şüret müzeyyen hoş görür
‘Âşık oldu göñlini virdi aña
Çün uyandı uykudan kaldı taña (G: b. 840-842)

İkinci rüyada bu güzelin adının Yûsuf olduğunu öğrenir:

Bir yıla dek Zelha yandı bu oda
Bir gece gördi yine cânlar fidâ
‘Âşık-ıdı ma‘şûkını gördi ol
Ne kişisüñ didi aña şordı ol
Ol şüret dir bil beşâretdür saña
Ben nebîyem Hâk seni virdi baña
Sen benümsüñ ben senüñem ey nigâr
Kılma benden gayrı kimse ihtiyâr
Çünkü gördi işbu düşü uyanur
Kim didi anda bu şî’ri söylenür (G: b. 850-854)

Züleyhâ’nın üçüncü rüyasında Yûsuf ona kendisini Mısır’da bulabileceğini müjdelar:

Bir yıl olıcağ yine gördi anı
Hem sevindi yine Zellâ'nun cânı

Eydür ey gönlüm alan cânım cânı
'Aşkuñ ile delü eyledüñ beni

Seni sevdüm gör ki beni n'eyledüñ
Bir yıl oldı bağılu mecnûn eyledüñ

Nedür aduñ kimüñ oğlısuñ digil
İsteyen qanda bulısar söylegil

Eydür ey mâh diñle benüm sözümi
Ya'kûb oğlı Yûsuf'am bil özümi

Kim-ki beni ister olursa gele
Ben Mış(ı)r'dayam gele anda bula

İşde bildüñ imdi âgâh olasuñ
Arayuban beni anda bulasuñ

Çün uyandı uyqudan 'aqlı gelür
Babasına söyledi gör ne kıılır (G: b. 875-882)

Hamdullah Hamdî'de Züleyhâ, Yûsuf'u üç defa rüyasında görür. İlk rüyası Yûsuf olduğunu bilmeden gördüğü kişinin güzelliği ve bu güzelliğe âşık olması hakkındadır:

Bâd-pây-i hayâle oldı süvâr
Ġayb şahrâlarını itdi şikâr

Seyr iderken riyâz-ı penhânı
Zâhir oldı ġazâl-ı Ken'ânı

Bir göñül şayd idici cân gördi
Nice cân bir güzel cüvân gördi

[...]

Gördi çün bu cemâli ol miskîn
Düşdi yüz cân ile o çâha hemîn

Gördi çün kâmeti hayâlini ol
Dikdi cânda belâ nihâlini ol

Tutuşup odlara izârından
Çalmadı zerre denli varından

Eyle bağlandı bend-i gîysüya
Çağdı biñ haste cânı bir müya

İtdi iki hilâl ayı nizâr
İtdi bir dâne ol hümâyı şikâr

İtdi gamzeyle çeşm-i mekkâre
Ol şanavber dilini şad-pâre

Oldı hâli hayâli cânına dâğ
'Aşk gavğâsı geldi gitdi ferâğ

La'l-i nâbindan oldı mest-i harâb
Çark-ı hûn oldı nerges-i pür-ıvâb

Gözleri h'vâb içinde dili bî-dâr
'Aklı sermest-i bâde-i dîdâr

Sine deffâf oldı cân raqqâs
Dil de dildâr ile itdi şöhet-i hâs

H'vâb içinde uyandı gafletten
Şâhîd-i ma'nî gördi şüretten (HH. s. 187-189)

Züleyhâ ikinci rüyasında, gördüğü kişiyle konuşmaya başlar ve onun kim olduğunu öğrenmeye çalışır:

Gözini yumdı çün cihândan o cân
Açdı hüsni niğâbını cânân

Belî cânân yüzine cân gözini
Açamaz yummayan cihân gözini

Dil-i 'âşıқта zâhir oldı bu nûr
İtdi evvelki şüret ile zühûr

Anı çün gördi ‘āşık-ı miskîn
Pâyına düşdi zülfi gibi hemîn

Yalvarub didi ey dil-ārāmın
Çomadun dilde şabr u ārāmın

Ol Hudā haqqı kim yaratdı seni
Seni gül saña bülbül itdi beni

Çaddüni itdi naḥl-i meyve-i cān
Lebüni āb-ı çeşme-i ḥayvān

Yüzünü eyledi çırâğ-ı cemāl
Oldı pervâne aña ehl-i kemāl

Sünbülünden yarattı bir zencir
Ki kılar ‘ālemün emirün esir

Çeşmünü ‘ayn-ı mekr ü āl itdi
Beni kaşın gibi ḥayāl itdi

Cismümi müy iden miyānuñ için
Beni dil-teng iden dehānuñ için

Teşne oldum suvār ḥıḫābuñ ile
Ḥastayem kıl şifā cevābuñ ile

Cān iseñ de nice cihāndansuñ
Ḥan isen kañkı ḥānedāndansuñ

Böyle şirîn dürür senin cāmuñ
Ḥusrev ola yā Cem ola nāmuñ

Şāhid-i ğayb çün dehen açdı
Dürcden dürr-i bī-semen şaçdı

K’ey Züleyhā ben ādemī-zādem
Aşlı toprak nihāl-i āzādem

Cān ile şüretime ‘āşık iseñ
Da‘vī-i ‘aşk içinde şādık iseñ

Gencüñe mihrüm ile mühr urasuñ
 Hâk gözetmekde er gibi durasuñ

Dehenüñ büseden muḳaffal ola
 Bu iki küfla keşfüm evvel ola

Cigerüñde ki bunca dâḡum var
 Şanma ol daḡdan ferâḡum var

Şanma ey bülbülem hemân gülüñem
 Belki hem göñli ḡaste bülbülüñem

Şanma şem'em hemân oḡaḡuña ben
 Belki pervâneym çıraḡuña ben

Derd-i 'âşık belî çü şâdık olur
 Cân-ı ma'sûku aña 'âşık olur

Belki âḡır kemâle irse bu kâr
 Bir olur derd-i aşk u 'âşık u yâr (HH: s. 201-202)

Züleyhâ, rüyasında üçüncü defa gördüḡü kişinin Mısır azizi olduğunu öğrenir:

Yine cânında buldı cânânı
 Yine taḡtında gördi sulḡanı

Vaşf olunmaz cemâl ile gördi
 Gerçi çeşm-i ḡayâl ile gördi

Âh idüb karşı vardı ayına
 Göz yaşın dökdi pāk pâyına

Ya'ni eḡlendüñ ey murâd-ı nihân
 Ḳalmadı dilde şabr u dîdede ḡan

Ey baña ḡayd ideñ ḡayâl ile
 Ey beni şayd ideñ cemâl ile

Kerem it ol Ḥudâ-yı pāk için
 Ki ḡılar cânı bende ḡâk için

Bir iki laḫza gözdeñ olma nihān
Nāmuñı söyle şehrūñ eyle ayān

Didi maḫbūb-ı rāz-ı penhānı
A'nı serv-i riyāz-ı Ken'ānı

Meskenüm Mışr anuñ 'azizi benem
Ḥān-ı baḫtuñ nebāt-rīzi benem (HH: s. 210-211)

Hatāy' de Züleyhā, Yūsuf'u iki defa rüyasında görür. İlkinde ona âşık olur, ikincide Yūsuf ona Mısır sultanı olduğunu söyler:

Gördi Züleyhā düşünde bir gice
Bir 'acā'ib şüreti diñle nice

'Āşık oldı durdı Zelḫā ağladı
Göñli gözin ol cemāle bağladı

Şāh şabāḫ eydür kızum n'oldı saña
Zārī itdūñ bu gice söyle baña

Didi baba bir şüret gördüm didi
'Āşık oldum ben aña kaldum didi

Gördi göz cān mübtelā oldı ayār
Yūsuf 'aşkı bir belā oldı a yār

Sulṭān eydür ol kim ola ey kızum
İlümüzde şehrümüzde yok bizüm

Bir daḫı görseñ anı sorğıl didi
Özini hem şehrini bilgil didi

Bir gice gördi Züleyhā hem anı
Didi aduñ ne yirūñ asluñ hanı

Yūsuf eydür Zelḫā'ya bilgil ki sen
Kim Mışır sulṭānıyam bil imdi sen

İsteseñ sen beni Mışr'a gel didi
Mışr içinde isteyüben bul didi (H: b. 253-262)

Kemalpaşazade'de rüya motifi ilk olarak Züleyhâ'nın aşka düşüşünde karşımıza çıkar. Züleyhâ, Yûsuf'u görüp onun güzelliğine âşık olarak kendinden geçer. Her ne kadar sureti görmüş olsa da Züleyhâ'ya etki eden aslında onun özünde yer alan mana yani aşktır:

Zelîhâ gördi kim hûb-manzar
Şanasın nürdür olmuş muşavver

Gözine görünince ol perî-veş
Bu mâhuñ hîrmenine urdî âteş

[...]

Göñül deryâsı cûş itdi vü taşdı
Gelüben 'ışk mevci başdan aşdı

[...]

Geçer gerçi ki lezzet câm-ı mülden
Bu ma'nâ lezzeti geçmez göñülden

İçerseñ iç bu câm-ı hoş-güvârı
K'ayılmaz rüz-ı maşşerde humârı (K: b.1499-1567)

Kemalpaşazade'de, Züleyhâ ikinci rüyasında gördüğü kişinin Yûsuf olduğunu öğrenir. Aşkî artarak cinnet uçurumuna sürüklenir. Aşkî o denli şiddetlenir ki onu zincire vurmak zorunda kalırlar:

Hîred rahtını alup gâret-ger-i h'vâb
Gözini mest kıldı sâğar-ı h'vâb

Çü gitdi cân gözinden perde-i reyb
Yine açdı gözünü şâhid-i ğayb

Göñül âyînesi oldu mücellâ
Bayağı naķş-ı cânân oldu peydâ

[...]

Beni sen eyledüñ iy çarh-ı bed-kîş
Şîhâb-ı tîr-i âhumla ciger-rîş

Boyum derd-ile döndürdüñ kemâne
Melâmet okına kılduñ nişâne

Meger ‘ömrüm günü irdi zevâle
Ki döndi hüsnumüñ bedri hilâle

Şafağ-veş kanlu yaşa eyledüñ ğark
Ki giceden günümi itmezem fark

Beni kendüñ gibi âvâre kılduñ
Yaşam sâbitlerin seyyâre kılduñ (K: b. 1992-1994, 1980-1984)

Üçüncü rüyadaysa Züleyhâ gördüğü kişinin Mısır’ın azizi olduğunu öğrenir ve cünun hâinden kurtulur:

Teb-i ışık-ıla olmuşken içi tâb
Gözi âhûların şayd eyledi h’âb

Göñül terk eyledi ten külhenini
Girüb seyr eyledi cân gülşenini

İderkencângülistânınıseyrân
Görür fâvüs-veş yâr itdi cevân

[...]

Eyitdi kim benem Mısır’uñ ‘azizi
Lebümdür mülk-i hüsnuñ kıand-rîzi (K: b. 2225-2240)

Taşlıcalı Yahya’nın mesnevisinde de Züleyhâ, Yûsuf’u rüyasında üç defa görür. İlk rüyasında Yûsuf, bir güzellik olarak tecelli eder:

Gezerken âlem-i mülk-i mişâli
Ne gördi gözi bir zibâ cemâli

Cemâlinden celâli yüzi ğâlib
Güzellikde ‘acâyibden ‘acâyib (TY: b.1540-1541)

İkinci rüyada Züleyhâ, Yûsuf’la konuşur fakat onun kim olduğuyula ilgili bir şey öğrenemez. Yûsuf ancak üçüncü rüyada kim olduğunu açıklar:

Didi Ken‘ân ilinde hâşıl oldum
Diyâr-ı Mışr’ı sevdüm mâyl oldum

Benem mahrûsa-i Mışr’uñ ‘azîzi
Şerîf-i âlemi ehl-i temizi (TY: b. 1983-1984)

Gubârî’deyse bir farklılık olarak Züleyhâ, Yûsuf’un tasvirini, Yûsuf rüyasına girmeden önce bir kilisede görür. Önce bu tasvire âşık olan Züleyhâ, daha sonra bunu rüyasında görür ve rüyasında gördüğünün hâlâ bir tasvir olduğunu düşündüğü için, onun “cismânî” olmasını istediğini dile getirir. Züleyhâ, bu sefer kendisi, rüyasını şu şekilde anlatır:

Bir gice nâgihân erişdi h̄vâb
H̄vâbda ref’ olundu yine hicâb

Eyledi ğamzelerle ‘arz-ı cemâl
Eyledi h̄vâbda beni hoş-ğâl

H̄vâba varsam yine tecellî ider
Dil-i âşüftemi tesellî eder

Âlem-i h̄vâbda enîsim olur
Rûz-ı pür-tâbda celîsim olur

Beni gördükçe ol tebessüm ider
Şanaram kim baña tekemmül ider

Söylemez illâ ğamzeler eyler
Şad rumûz ile remzeler eyler

Ğamzelerde beni helâk eyler
Öldürür ħâk-sâr u ħâk eyler

İsterem kim baña tekellüm ide
Benümile bile terennüm ide

Söylemez illâ ğamzeler eyler
Keşf-i râz itmez ihtirâz eyler

Diridüm kâşki bu ten olsa
Cân virürdüm buna beden olsa

Kāşki bu olaydı cismānī
Virür idüm buna dil ü cānı

Kāşki bu tekellüm ide idi
Kāşki bu terennüm ide idi

Kāşki gūş ideydi hālümden
Hālümü fehm ideydi kālümden

‘Aşkümü eyleyedüm aña beyān
Şıdķümü söyleyedüm aña ‘ıyān (Gb: b. 852-865)

Züleyhâ'nın ikinci rüyasında ise ilk rüyada görülen Yûsuf tasviri önce cisim sonra ruh kesp edip Züleyhâ'yla konuşur:

Şîvelerle tecellî itdi yine
Dil ü cānı tesellî itdi yine

Güne güne tecellî eyler iken
Döne döne tesellî eyler iken

Cismi yoğiken oldu cismānī
Rūhı yoğiken oldu rūhānī

Nice rūhānī cümle rūh oldu
Sebeb-i feth-i şad fütūh oldu

Oldı rūh-ı muşavver ol taşvîr
Ser-i mû olmadı aña tağyîr

Mā-ħaşal bir güzel cüvān oldu
Ne cüvān belki cümle cān oldu

Bir cüvān ki cüvān-ı bî-mānend
Başdan ayağa rūh-ı rūh-pesend

Baña şad nāzile selām itdi
Nuḫka geldi şad ihtirām itdi

Ben daħi ana merhabā itdüm
Ādet-i ḫavr-ı āşinā itdüm

Didi hâlûñ nedür hayâlümle
Ya'nî ol şüret-i cemâlümle

Ne 'aceb tîz aña gönül virdüñ
Şanasuñ bir nigâra gül virdüñ

Bir nazarda ta'aşşuq itdüñ aña
Bî-tekellüf ta'alluq itdüñ aña

İtmedüñ lahza şabr u ârâmı
Şalduñ âfâka nâm-ı bed-nâmı

Ben didüm k'ey cüvân-ı rûhânî
Sen misüñ di bu şüretüñ cânı

Didi cânun maqâmı a'lâdur
Şanma bu şüreti ki ma'nâdur

Ben didüm pes nedür bu şüretler
Ma'nâsuz güne güne hey'etler

Ne idi bu tecellî-i bî-rûh
K'evvelâ itdüñ anuñile fütûh

Bir qurı şürete idüb şeydâ
Eyledüñ 'âleme beni rüsvâ

Didi bu evvel-i tecellîdir
Şana bundan ğaraż tesellîdir

İdesüñ tâ ki havşala hâşıl
Olasuñ birine daħi kâbil

Olsa evvel tecellî-i Şânî
Döymez idüñ virürdüñ ol cânı

Görse idüñ şüreti evvel
Ki bulunmaz buña mişâl ü bedel

Olur idüñ üçünciden maħrûm
Râh-ı 'aşqda olur idüñ mezmûm

Bu tecellî ki şimdi oldu saña
Şanma sen kim olsa sebât aña

Bu daği bir hayâl-i dil-keşdür
Hele evvel hayâlden hoşdur

Bunu didi hemân nihân oldu
Yine hâlüm benüm yaman oldu (Gb: b. 868-894)

Üçüncü rüyada ise Yûsuf kim olduğunu Züleyhâ'ya bildirir:

Zâhir oldu yine o şâhid-i gayb
Şâhid-i gayb u dil-ber-i bî-'ayb

Yine nâzile cilve-sâz oldu
Yine dil-dâr u dil-nüvâz oldu

Yine 'arz-ı cemâl idüb o cüvân
Nuḫka geldi tekellüm itdi 'iyân

Yine şad nâzile selâm itdi
Şordı hâlüm şad ihtirâm itdi

Ben daği yine merhabâ itdüm
'Âdet-i ḫavr-ı âşinâ itdüm

Didi hâlün nedür firâķum ile
Ḥasret ü şevķ u iştîyaķum ile

Didüm ey şâhid-i memâlik-i gayb
V'ey dil-ârâm u dil-ber-i bî-'ayb

Hâlümü şorma ey dil-ârâmum
Kalmadı dilde şabr u ârâmum

Görünüb gönlüm alduñ âl ile
Gidüb ol dem ķoduñ hayâl ile

Ağların ḫasretünle sen gideli
İñlerin fürķatünle sen gideli

Oldı gözde hayâlün eglencem
Oldı dilde vişâlün eglencem

Virdüm olurdu nâmuñi bilsem
Varur idüm maķâmuñi bilsem

Müşkil oldur ki nâmuñi bilmem
Meskenüñle maķâmuñi bilmem

[...]

Ne cüvânsuñ nice cihândansuñ
Cânsuñ ammâ nice mekândansuñ

Luţfile nâmuñi ‘ıyân eyle
Şöhret-i şehrüñi beyân eyle

Şâhid-i ğayb o demde açdı dehân
Dür-feşân oldu hâlin itdi beyân

Didi ol dem ben âdemî zâdam
Gülşen-i hüsne serv-i âzâdam

Ger şorarsan ‘azîz-i Mışr’am ben
Sözile ķand-rîz-i Mışr’am ben

Dil ü cân ile baña ‘aşık iseñ
‘Âşık-ı şâdıķ-ı muvâfık iseñ

Müher ur mührümile ol gence
Urmaya kimse tâ aña pençe

Gevher-i pākūñ olmasuñ süfte
Ser-i mü virmegil rızâ cüfte (Gb: b. 945-958, 966-973)

Süle Fakih’in eserinde Züleyhâ, Yûsuf’u üç kere rüyasında görür. İlk rüyasına babası da şahitlik etmektedir:

Bir gün atası öñinde Zeliḫâ
Yatmuş uyurdu meger ol gül-ruḫa

Düşde görür bir şüret gelür aña
Anı gördi Zeliḫâ ķaldı ṫaña

Düş içinde ol yüze gönül virür
Beliñleyü yirinden örü durur

Ol kara gözlerinüñ yaşı açar
Şâh-ı Taymûs kıızı yüzine bakar

İtdi cânum düş mi gördüñ kayğulu
Söyle işidem anı görklü hūlı

Eydür ey baba düşümde bir şüret
Gözüme görüñdi ol görklü şıfat

Anı görelden berü oldum delü
Baña tîmâr eyle atam ey ulu (SF: b. 982-988)

Züleyhâ, Yûsuf'u ikinci defa rüyasında görünce babasından yardım ister ve babası Züleyhâ'ya tekrar rüyasında gördüğü takdirde ona kim olduğunu sormasını salık verir:

Eydür baba yine ol şüret
Gördüm uş arturdı cümle hasret

Yine tolandı gözümdeñ ol niğâr
Tangrı için ata baña kıl tîmâr

Eydür ey kızum yine görüriseñ
Düş içinde aña şuş olurisañ

Şorğıl andan vaşfını vü şârını
Ne kişidür dañı şorğıl adını

Kimüñ aşlıdur yâ kimüñ oğlıdur
Gey bilesin ol kimsenüñ neslidür

Zinhâr andan dir kızum şorğıl haber
Bir yıla dek Zelhâ yine şabr ider (SF: b. 1014-1019)

Üçüncü rüyada ise Züleyhâ, Yûsuf ile konuşur ve babasının öğütlediği gibi ona kim olduğunu sorar:

Evvel âhir çün üçünci kez görür
Zelîhâ ol şürete gey yalvarur

Eydür ey rûh-ı revân gönlüm alan
Ey beni hayrân u dîvâne kılan

Ey düşüme gelüben girü giden
Görinüb sevindirüb mahrûm iden

Nedür aduñ kimüñ oğlısuñ digil
Nice nice gizlenesüñ söylegil

Beni delü eyledüñ 'ıŝkuñıla
Seni isteyen kişi kıanda bula

Söylegil ey görklü hûlu kıandasın
Pâdişâh oğlı mısın yâ bendesin

Ol şüret söze gelüben söyledi
Ol hatuna hâlîni vaşf eyledi

Eydür ey hatun diyeyim hâlümü
İşid imdi ideyüm ahvâlümü

Ben Yûsuf'am Ya'küb oğlı bilesüñ
Beni isterseñ Mışır'da bulasuñ

'Aklıñı imdi dir gerü başuña
Beni isterseñ becid ol işüñe

İşbu sözi söyledi oldı nihân
Zelîhâ oldı bu kez gey şâd-mân

Sevinüben uykusından uyanur
Tırıban atası kıatına gelür (SF: b. 1020-1031)

Darîr'in mesnevisinde Züleyhâ'nın Yûsuf'a âşık olduğu rüyanın yanı sıra, ateŝe tapan Tun ŝehrinden bir halayık da Yûsuf'u rüyasında görüp ona âşık olur. Bu halayık herkesi toplayıp Kenan yoluna götürür ve bu karŝılaŝma neticesinde Yûsuf onları imana getirir:

Düşde gördi ol hălâyık bir gice
 Yûsuf' uñ görklü cemâlin iy h̄voca
 'Âşık oldu cümle geldiler aña
 Eytdi Ken'an yolına gelüñ baña (D: b. 423-424)

Öğüt Verme ve Müşkülün Halli

Son olarak, rüyaların hizmet ettiği başka bir amaç da, öğüt verme ve bu öğüt neticesinde karşılaşılan müşkülün çözülmesidir. Buna göre kahramanlar karşılaştıkları ve çözümünde çaresiz kaldıkları bir sorunu, rüyada onlara verilen öğüdü yerine getirerek çözerler. Darîr'in mesnevisinde Hz. Yûsuf, Mısır şahından babasını görünce atından inmemesi yolunda bir uyarı almıştır. Atından inmekle inmemek arasında mütereddît kalıp bu konuya canı çok sıkılan Yûsuf'un rüyasına giren bir pir, büyük sözü dinlemesi için onu uyarır:

Bilmezem ben kalmışam hayrân u zâr
 Müşkilüm hâl kıl benüm iy Kirdigâr

Yüz yire urdı vü zârî eyledi
 Göz yaşın derdine yarî eyledi

Çudretile uyhu geldi gözine
 Çarşudan bir er göründi gözine

Yûsuf'a eydür eyâ bedr-i münîr
 Bir kişi kim emr içindedür emîr

Kendüden ulu sözün tutmak gerek
 Pendini anuñ kabûl itmek gerek

Tâ kim andan halka kayğu gelmeye
 Tañrı kulları perîşân olmaya

Yûsuf uyhudan uyandı der-zamân
 Didî bu ilhâm ola bir Tañrı'dan (D: b. 1844-1850)

Hamdullah Hamdî'nin mesnevisindeyse Yûsuf'un ayrılığında onu çok özleyen Yakûb, rüyasında Yûsuf suretli bir meleklerle konuşur- luy avutulur:

Bir gece ğam dizini yaşlandı
Hvâb geldi biraz ımızğandı

Yûsuf'u gördi sebze-püş olmuş
Hâli âh u ğıriv ü cüş olmuş

Geldi çün Yûsuf'ı kenârına
Şu şaçıldı yüregi nârına

Hâsret ü fûrkat odına o yanık
Şandı ol demde kendiyi uyanık

Didi ey cânuma şafâ Yûsuf
Dil-i bîmâruma şifâ Yûsuf

Ey boyı serv-i nâ-resîdecüğüm
Gönlüm ârâmı nûr-ı dîdecüğüm

Senden ayrı düşeli çok demdür
Gözlerüm hâsretünde pür-demdür

Görmez oldum senüñ cemâlûñi ben
Bilmezem nice oldı hâlûñi ben (HH: s. 115)

Yine öğüt verilen rüyalar arasında sayabileceğimiz bir rüyada, Hz. Yakûb'un babası, Yakûb, Yûsuf'la kavuştuktan sonra oğluna evine dönmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Yakûb harekete geçip evine döner:

Yûsuf'a hem geldi bir gün söyledi
Destürüñla eve gideyin didi

Hem dahı düşümde gördüm dedemi
Ol da da'vet itdi yanına beni (G: b. 2823-2824)

Taşlıcalı'nın mesnevisinde ise Yûsuf'un rüyasına giren anne babası ona saltanat işlerini bırakmasını öğütler:

Meger bir gice Yûsuf h^vâba vardı
Gözi uyhuda vü göñlin uyardı

[...]

Meger levh-i mişâle bakdı ‘aynı
Görüندی geldi aña vâlideyni

Didiler aña ey ferzend-i şâlih
Yiter olduñ avâmü’n-nâsa nâsih

Yetiş gel şem‘-i cem‘-i enbiyâ ol
Halâş ol kayd-ı ‘âlemden şafâ bul

[...]

Ne umarsuñ bu fâni encümenden
Halâş ol kırtul âlâm-ı mihendenden (TY: b. 4974-4976, 4979)

Sonuç

Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde rüya motifinin metinler için önemli bir işlevi olduğu, bu motife sıkça başvurulduğu görülüyor. Bunun sebebi kutsal metinlerde de bu kıssanın olaylarının Hz. Yûsuf’un rüyasıyla başlaması ve rüyanın kutsal metinlerde önemli bir rolü olması olabilir. Buna rüyanın peygamberlerin gayb âlemi ve Tanrı’yla bir iletişim kanalı, vahyin bir devamı olarak görülmesini de eklemek gerekir. Bu kanal sayesinde geleceğin ve bugünün bilgisiyle bazı mesaj ve uyarılar rüyalar aracılığıyla aktarılmıştır. Bununla beraber rüyalar aracılığıyla bilgi aktarılan sadece peygamberler olmamış; İslam akaidinde de karşılaşıldığı üzere, sıradan insanlar da bu bilgiden pay alabilmişlerdir. Yûsuf kıssasında önemli bir yer tutan, kıssanın ortaya çıkış sebebi olan rüya, mesnevilerde öteki kahramanlara da dağıtılıp yazarlarca bir kurgu ögesi hâline getirilmiştir. Rüyalar, hikâyede olayları başlatan, kahramanları harekete geçiren aktörler olarak kullanıldığı gibi, olayları hikâyede vuku bulmadan önce ilan edip hikâyenin hangi seyirde gideceğini okuyucuya haber vermek üzere de kullanılmıştır.

Kısaltmalar

- D: Darîr
G: Garîb
Gb: Gubârî
H: Hatâyî
HH: Hamdullah Hamdî
KP: Kemal Paşazade
SF: Süle Fakih
Ş: Şeyyat Hamza
TY: Taşlıcalı Yahya
b.: beyit
s.: sayfa

Kaynaklar

- AKOT, Bülent (2005), *Rüya Tecrübesinin Psikolojik ve Dini Temelleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- AKTAŞ, Hasan (2006), *Abdurrahman Gubârî, Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ÇAKIR, Müjgân (2005), "Tahkiyede Benzeşme ve Farklılaşma: Türkçe Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîlerinde Ölümle İlgili Bazı Unsurların Mukayesesi", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan - II), 175-203.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1979), *Yûsuf u Zelihâ*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- DEMİR, Recep (2006), *Hatâyî-i Tebrizî ve Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- DEMİREL, Mustafa (2004), *Kemâl Paşa-zâde (Şemseddîn Ahmed bin Süleymân), Yûsuf u Zelihâ*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- DEMİRLİ, Ekrem (2006), *Fusûsu'l-Hikem İbnü'l-Arabî*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- GÜNAY, Umay (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Hadislerle İslam I* (2011), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KARA, Mustafa (1996), *Tasavvufî Hayat Necmüddin Kübra*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr: Kıssa-i Yûsuf Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAKAYA, Burcu (2012), *Garîb'in Yûsuf u Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitledir Metin-Dizin*, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.
- KONCU, Hanife (2007), "Yûsuf u Züleyhâ Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 10, 617-630.
- KONCU, Hanife (2013), "Yûsuf ve Züleyhâ", *DİA*, 44, 38-40.
- KURTULUŞ, Rıza (2013), "Yûsuf ve Züleyhâ Fars Edebiyatı", *DİA*, 44, 40-41. Kütüb-i Sitte. <http://hadis.resulullah.org/index.php?s=oku&id=2013> (03.02.2015).
- MEYAN, Faruk (2011), *Erzurumlu İbrahim Hakkı Mârifetnâme*, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- MUŞ, Züleyhâ (2000), *Arap ve Türk Edebiyatlarında 'Yûsuf u Züleyhâ' Hikâyetlerinin Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ONUR, Naci (1991), *Yûsuf u Züleyhâ Hamdî*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TAŞ, İbrahim (2010), *Yûsuf ve Zeliha*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2010. <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Eklenti/10712,Yusufvezelihapdf.pdf?0> (03.02.2015).
- Türkçe Kur'an, <http://kuran.diyadinet.gov.tr/meal.html> (03.02.2015).
- Türkçe Tevrat, <http://4kitap.tr.gg/T.ue.rk%E7e-Tevrat.htm> (29.01.2015).
- ULUDAĞ, Süleyman (1992), *Kelâbâzî Doğuş Devrinde Tasavvuf*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2003), *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- YÜKSEL, Hasan Avni (1996), *Türk İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, İstanbul: MEB.